

Porro dum socrus benti Petri mentionem facit, memoratam viduam (Cap. 9, num. 57 et seq.), cujus tamen parcat nomini, alloquitur. Docet itaque omnes illas causas quibus incundi novi conjugii tegebat voluntatem, leves esse atque sublestatas, cum reapse hic solum voluptatis ac sæcularium voluptatum amorem sequeretur. Conjugale vinculum fatetur (Cap. 12 et seq.) bonum ac sanctum esse, Ecclesiamque cum agro fertili (Cap. 14, num. 87), qui diversæ pulchritudinis flores in virginibus, viduis et conjugatis gignit, comparat. Cunctas igitur florum exornat vocabulo, sed Ecclesiæ aream frumento magis abundare quam liliis, hoc est, conjugatarum numero virgines plurimum superari astruit. Denique ubi virginitati adversus conjugium primas vindicavit, ostenditque (Cap. 14, num. 84) solos idololatrias unquam exstitisse, qui pœnas irrogarent viduitati, ex hoc deducit Christianis omnibus feminis maritali necessitate absolutis a tam religioso proposito non recedendum; discussis postremo quæ viduæ nupturientes adhibere solent, larvatis rationibus, acriter urget in libri calce (Cap. 15, num. 86); at satis patet cum non ob aliud tam concitata peroratione usum nisi ut percussam hujusce mulieris mentem a consilio quod agitabat, facilius deterreret. Nihil dici potuit aut prudentius aut cum sana doctrina magis consonum, cum neque secundas condemnarit nuptias, neque officio suo defuerit, quo viduitatem illis anteferre, animasque sollicitudini suæ creditas ad perfectiora semper impellere tenebatur.

Cæterum illud esse voluit istius libri exordium, quod omnem de ipsius auctore dubitationem amoveat, nisi cui libros de Virginibus Ambrosio etiam abjudicare libuerit; quod quam sit absurdum ignorat nemo. Verumtamen Centuriatores injecta hujus ejusdem libri mentione, non sine fastidio scribunt: Ambrosius, si tamen Ambrosius est, permulta crassa habet de invocandis sanctis mortuis (Centur. 4, cap. 4). Quo quidem dubio quid ineptius? Si tamen eis non sufficiat quod jam diximus, voluerintque hac de re ab Ambrosio doceri expressis verbis, adeant ejusdem Commentarium in Evangelium secundum Lucam, et illic Commentationem hanc ab eo pro sua quater ut minimum citatam, lectoremque ad illam remissum invenient. Sed ut magis ac magis quanti facienda sit ejusmodi censorum auctoritas, quivis intelligat, addemus Hieronymi testimonium ex epist. 50 ad Pammachium: Legat, inquit, sancti Ambrosii de Viduis librum (Apolog. adv. Jovin.). Quid igitur in causa fuit, cur ista dissimulerent Magdeburgenses? Nimirum ut quæ super sanctorum invocatione tradit pius Doctor (Cap. 9, num. 55), paulo audacius crassa dicerent. Sed nihil promoverunt ingeniosi viri; nemo quippe non intelligit quod illi crassum vocitant, orthodoxum Ambrosio visum fuisse; nec enim eum cudere voluisse novum dogma, sed veritati catholicæ testimonium reddidisse. Enim vero numquam ea quæ isti propterea tantum exagitant, quia cum Romanæ Ecclesiæ placitis aperte faciunt, prudentissimus præsul ex suggestu populo proposuisset, si quid aut abhorrens a pietate, aut quoquo modo infirmiorum offensioni obnoxium inesse in hac doctrina existimasset. Non est autem cur afferamus in medium quod scripsit Perkinsius, librum de Viduis pugnare cum Commentario in cap. 1 Epist. ad Romanos; quandoquidem Rivetus (Crit. sac.) ipse ejus sectæ atque ordinis rationem adeo futilem, nulla prorsus consideratione dignam esse judicavit.

Ex iis omnibus quæ hactenus a nobis examinata sunt, intelligere est hunc librum sermonibus, in quibus viduam illam ad secunda nuptiarum vota aspirantem compellat sanctus Doctor, compositum esse: quem litteris deinde a se commendatum non multo post editos libros de Virginibus, hoc est, post annum 377 in lucem emissum abunde ab ipso operis exordio declaravit.

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

DE VIDUIS

LIBER UNUS ^a.

185 CAPUT PRIMUM.

Postquam actum est de virginibus, de viduis opportune tractari, cum eas illis Apostolus sociaverit, utpote quodammodo virginitatis magistras, et conjugatis longe superiores. Quam viduis gloriosum sit quod ad viduam fuerit Elias destinatus! At illas laude dignas non esse, nisi virtutem istius imitentur, maxime vero hospitalitatem. Quæ virtus quanta fuerit in hac femina, exponitur: sed prius perstringitur hominum

A avaritia, qui dum communia sibi arrogat, divinis promissis sese privarunt.

1. Bene accidit, ^b fratres, ut quoniam ^c tribus libris superioribus de virginum laudibus disseruimus, viduarum tractatus incideret; neque enim inhonoras debuimus præterire, et a virginum præconio separare, quas apostolica sententia cum virginibus copulavit, juxta quod scriptum est: *Et mulier*

^a Script. circa an. 377.

^b Cod. Reg. et Col. unus, frater, ut quoniam, etc.

^c Nonnulli mss., quatuor libris superioribus.

innupta, et virgo cogitat quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu (I Cor. vii, 34)? Quodammodo enim magisterium virginitalis viduarum valet exemplis. Quæ cum viro castum cubile custodiunt, documento virginibus sunt integritatem Deo esse servandam. Et propemodum non inferioris virtutis est eo abstinere conjugio, quod aliquando delectaverit, quam conjugii oblectamenta nescire. In utroque fortes; ut eas et conjugii non poeniteat, cui fidem servant, et conjugalia oblectamenta non alligent; ne videantur infirmæ, quæ sibi adesse non possint.

2. In hac ipsa tamen virtute præmia sunt reposita libertatis: *Mulier enim vincata est quanto tempore vir ejus vivit: quod si dormierit vir ejus, liberata est: cui vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit, si sic permanserit, secundum meum consilium; puto enim et ego spiritum Dei habeo* (Ibid., 39, 40). Evidenter igitur expressit Apostolus quid intersit, cum aliam viuctam esse dixerit, aliam beatiorem esse memoraverit: idque non tam ex suo iudicio quam divini Spiritus docuit infusione depromptum; ut cælestis ista, non humana sententia videretur.

3. Quid vero illud quod temporibus iis, quibus fames omne genus urgebat humanum, Elias ad viduam destinatus est (III Reg. xvii, 9)? Et vide quemadmodum propria singulis gratia reservetur: angelus ad virginem, propheta ad viduam (Luc. i, 27, 28). Adde quod Gabriel illic, hic Elias; ut ex angelorum et prophetarum numero præstantissimi principes videantur electi. Sed non simplex viduitatis laus est, nisi virtus etiam viduitatis accedat. Nam utique multæ viduæ ante, sed una omnibus antefertur: in quo non tam cæteræ revocantur ab studio, quam virtutis provocantur exemplo.

4. Sollicitas igitur aures præfatio facit, quamvis simplicitas intellectus ipsa moralis sit, quæ ad virtutis exemplum viduas cohortetur; quia non professione, sed merito videtur unaquæque præstare, et hospitalitatis apud Deum gratiam non perire, qui potum aquæ frigidæ, sicut in Evangelio ipse memoravit (Matth. x, 42), præmio æternitatis remuneretur amplissimo: et farinæ brevis, oleique mensuram indeficienti affluentium copiarum ubertate compenset (III Reg. xvii, 16). Nam si quis de gentilibus dixit communia omnia amicorum esse debere; quanto magis debent esse communia cognatorum! Cognati

^a Quidam mss., *secundum meum consilium dico.*

^b Ita edit. omnes et mss. aliquot: aliorum autem quidam legunt, *esse monstraverit*, quidam continuo post, *idque non jam ex suo iudicio, sed divini, etc.*

^c Mss. non pauci, *propria signaculis gratia reservetur.*

^d Edit. omnes, *aures præfatio facit*: omnes mss., *aures præfatio facit.*

^e Sententiam hanc Diog. Laertius Pythagoræ tribuit in ejus vita. Citatur autem a Platone, Aristotele, Cicerone atque aliis: nec non ab Eras. explicatur Adag. chil. l. cent. i, prov. i.

^f Omnes edit. cum mss. Tell., *non congregant, et redundant monumenta sententiæ*: reliqui ut n. textu. At sequentia in Rom. edit. ita fuerant par-

tim inversa, partim mutata, qua dictum est: *Omne lignum quod . . . super terram; ad usus proprios derivantes, et congerendo egemus, et congerendo, etc.*

5. Sed tamen non præscripto quodam hospitalitatis sine concludimur. Cur enim proprium id quod in sæculo est, putes; eum commune sit sæculo? Aut cur privatos terræ deputes fructus, cum terra communis sit? *Respicite*, inquit, *volatilia cæli, quoniam non serunt, neque metunt* (Matth. vi, 26). Etenim quibus nihil est proprium, nihil deest: et sententiæ suæ Deus arbiter novit servare promissum. Denique aves non congregant, et edunt; quia Pater cælestis pascit illas. Nos autem generalis monita sententiæ ad usus proprios derivantes: *Omne, inquit, lignum quod habet in se fructus seminiosativi, erit votis in escam, et omnibus bestiis, et omnibus avibus, et omnibus serpentibus super terram* (Gen. i, 29, 30); congregando egemus, et congregando vacuumur. Non possumus enim sperare promissum, qui non servamus oraculum. Salubre est igitur præceptum quoque hospitalitatis advertere, ut hospitibus deferamus; quia nos quoque sumus hospites mundi.

6. Quam vero sancta vidua, quæ eum fame urgebatur extrema, venerationem Deo debitam reservabat: nec sibi soli usurpabat alimenta, sed cum filio dividebat ne caro pignori superviveret (III Reg. xvii, 12 et seq.). Magnum pietatis officium, sed religionis uberius. Nam sicut neminem filio oportuit anteferri, ita propheta Dei, ejus filio præferri debuit et salutis. Cui non exiguum victum, sed vitæ suæ omne subsidium existimanda est detulisse, quæ nihil reliquit sibi: tam hospitalis, ut totum daret: tam fidelis, ut cito crederet.

CAPUT II.

Veræ viduæ præcepta traduntur ex Apostolo: scilicet ut liberos educet, parentes colat, Deo placere desideret, irreprehensibilem se exhibeat, meritorum maturitatem præ se ferat, uni viro fuerit copulata; ubi tamen secundas nuptias negat a Paulo fuisse condemnatas: adjicit denum eas apud omnes clara virtutum fama valere oportere. Cur fugiendæ viduæ juniores; quove modo nubere quam uri melius dicatur? Postremo hinc declaratur viduarum dignitas, quod ob illatas ipsis injurias ira gravissime divina moveatur.

7. Ergo vidua non abstinencia corporis tantum de-

tim inversa, partim mutata, qua dictum est: *Omne lignum quod . . . super terram; ad usus proprios derivantes, et congerendo egemus, et congerendo, etc.*

^g Mss. aliquot, *pignori superbiret.*

^h Mss. aliquot, *sed religione superius*. Male; id enim hoc loco præcipit Ambrosius, quod jam docuerat lib. vii in Lucan. nam. 146, religionem præstare pietatis officii. Quod quidem etsi de religione quæ immediate in Deum, non autem quæ per creaturam aliquam in eundem refertur, intelligendum sit; credibile tamen est viduam illam tam manifesta divinæ voluntatis indicia in sancto propheta animadvertisse, ut de veritate verborum ejus dubitare nequaquam posset. Neque vero quisquam dixerit eandem, Chrysostomo teste, idolorum cultui fuisse ad-

finitur, sed virtute designatur: cui præcepta non do A
ego, sed Apostolus tribuit. Honorificentiam non solum
imparior, **188** sed gentium Doctor prius detulit
dicens: *Viduas honora, quæ veræ viduæ sunt. Si
qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat pri-
mum suam domum regere, et mutuam vicem reddere
parentibus* (1 Tim. v, 3, 4). Unde et advertitur utrum-
que pietatis affectum viduæ inesse debere, ut filios
diligat, parentibus deferat. Ita dum ^a obsequium pa-
rentibus rependit, magisterium exercet ^b in filios,
suoque se ipsa remuneratur officio; cum id quod
aliis defert sibi proficit.

8. Hoc enim, inquit, acceptum est coram Deo (Ibid.);
ideo si cogitas, vidua, quæ Dei sunt, debes id sequi
quod Deo placere didicisti. Et supra quidem sanctus
Apostolus ad continentiam studium viduas cohortatus, B
dixit eas cogitare quæ sunt Domini (1 Cor. vii, 34).
Alibi autem ubi eligitur vidua quæ probata est, non
solum cogitare præcipitur, sed etiam sperare de Do-
mino: *Quæ enim vere vidua est, inquit, et desolata,
speret in Deum, et instet obsecrationibus et orationibus
die ac nocte* (1 Tim. v, 5). Nec immerito has irre-
prehensibiles ostendit esse debere, quibus ut opus
virtutis indicitur, ita etiam honorificentia larga defer-
tur, ut etiam ab episcopis honorentur.

9. Qualis autem eligi debeat, ^c ipsius Doctoris ser-
mone describitur: *Non minus, inquit, sexaginta an-
norum, quæ fuerit unius viri uxor* (Ibid., 9). Non
quo ^d senectus sola viduam faciat, sed quo viduitatis
merita stipendia sint senectutis. Nam utique illa
præclarior, quæ calorem adolescentiæ, et junioris C
fervescentem edomat ætatis ardorem; nec mariti
gratiam, nec uberiora liberorum oblectamenta desi-
derans: quam quæ effeta jam corpore, frigida senec-
tute, matura ævi, nec calere voluptatibus potest,
nec sperare de partu.

10. Neque vero si qua in secundas nuptias incide-

dictam; ipsemet enim ita subjungit: *Sed religiosam
mulierem, quæ præveniente Deo, quam modicam in ca-
psa farinam, tam magnam in corde habebat fidem.*

^a Quiddam mss., *parentibus deferat honorem.*

^b Sic Amerb. et omnes mss., aliquot exceptis, in
quibus legas, *in filios suos: quæ se ipsam remunerat-
ur*. Eras. edit. ac seq. ab Amerb. tantum discre-
pant, quod in his particula se jugulata est. Non adver-
terunt scilicet Ambrosium verbo remunerari in acti-
va significatione uti solitum.

^c Vet. edit., *ipso Doctoris sermone*; Rom., *ipso
Doctoris gentium sermone.*

^d Ambrosius hunc Apostoli locum ita explicat,
quasi non tam sexagenariam exigit ætatem, quam
gravitatem, aliasque virtutes quas par est inesse in
sexagenaria, quæ proinde si in minori ætate reperian-
tur, ea non excludi debeat a professione viduitatis.
Hieronymus quoque ep. ad Furiam juniores viduas
a Paulo rejici iudicatur, docens in iis solis ab eo
requiri 60 annos, quæ Ecclesiæ sumptibus alendæ
essent: quod etiam c. in Isaïæ ipse confirmat. Ne-
que forsitan absurde illo referantur cum hæc ipsa
Ambrosii verba, tum superiora illa: *Quibus ita ho-
norificentia larga deferretur, ut etiam ab episcopis ho-
norentur*; voces enim honor et honorificentia apud scrip-
tores ecclesiasticos subsidium quo quis in susten-
tanda vita adjuvatur, significant. At vero mavult in
lib. de sacris Ordin. Exere. 10, cap. 2, Pater Mori-

rit, quas utique ^e Apostolica præcepta non damnant,
quasi fructu pudoris omissa, si rursus soluta fuerit
viro, ab affectu viduitatis arectur. Habebit illa qui-
dem vel seræ meritum castitatis, sed probatior erit
quæ alterius non fuerit experta conjugium; in illa
enim eminent studium castitatis: huic aut senectus,
aut pudor modum videtur fecisse nubendi.

11. Nec sola tamen castitas corporis viduæ forti-
tudo est, sed magna et uberrima disciplina virtutis:
*Quæ in operibus bonis testimonium **189** habeat, si fi-
lios educaverit, si hospitio receperit, si sanctorum pe-
des laverit, si tribulationem patientibus ministraverit,
si postremo omne opus bonum fuerit subsecuta*
(Ibid., 10). Vides quam multas virtutum comprehen-
derit disciplinas: primum, pietatis officium: secun-
dum, hospitalitatis studium, et humilitatis obsequium:
tertium, misericordiæ ministerium, liberalitatisque
subsidium: ad summam omnis executionem boni
operis flagitavit.

12. Et ideo adolescentiores divitandas putat
(Ibid., 11), eo quod non queant tantæ operam im-
plere virtutis. Etenim vicina est lapsibus adolescen-
tia, quia variarum ^f æstus cupiditatum fervore ca-
lentis inflammatur ætatis: bonique doctoris est, ma-
teriam arcere peccati. Prima enim institutionis est
disciplina culpam avertere, secunda virtutem infun-
dere. Tamen cum Apostolus sciret Annam illam ab
adolescentia octogenariam viduam Dominicorum
operum exstitisse prænuntiam (Luc. ii, 36, 37), non
puto quod juniores revocandas putarit a viduitatis
affectu, maxime cum dixerit: *Melius est nubere quam
uri* (1 Cor. vii, 9). Nam utique pro remedio nuptias
suasit, ut peritura sanetur: non pro electione ^g præ-
scripsit, ne castitatem continens sequatur; aliud est
enim subvenire labenti, aliud suadere virtutem.

13. Et quid de humanis judiciis loquar, cum di-
vinis judiciis in nullo gravius Judæi Dominum læ-

nus huncce annorum numerum non in omnibus quæ
vidualem continentiam profiterentur, esse debere,
sed in iis tantum quæ ad munus diaconissæ assume-
rentur. Hinc illas eligendas præcipi, quæ uni viro
prius nupsissent. Negat autem Thaumassinus Discipul.
Eccl. part. 1, cap. 53, alia commodiori via Patres
hoc loco conciliari posse, quam si dicamus eos qui
sexagenarias viduas esse volunt, intelligendos de
viduis illis quæ ad munus aliquod ecclesiasticum eli-
gerentur: qui vero etiam eadem ætate minores non
rejeciunt, eos de viduis solam castitatem nuncupan-
tibus locutos. Nec sane quisquam sibi persuadeat
Apostolum, ne viduæ debiles infra annum sexage-
narium alerentur ab Ecclesia, prohibuisse; cum id
ferri postea in conc. iv Carth. can. 101 et 102 de-
cretum fuerit.

^e Adverte Doctorem nostrum moderatione multo
superiore hic esse, non solum iis qui contra Eccle-
siæ sententiam omnino proscripterent secundas nup-
tias, ut Tertullianus et alii; sed etiam veterum Pa-
trum non paucis, qui paulo severius easdem nuptias
videntur perstrinxisse.

^f Edit., *æstus cupiditatum fervorem calentis inflam-
mat ætatis*: aptius omnes mss. ut in textu, nisi quod
Tell. legit., *fervor inflammatur ætatis.*

^g Omnes edit. cum solo cod. Tell., *præscripta
casta et continens quid sequatur*: cæteri autem ma-
gno consensu nobiscum faciunt.

sisse prodantur, quam quod viduæ gratiam, minorumque jura violarent? Hæc propheticis causa vocibus conclamatur, quæ meritum Judæis rejectionis invexerit. Hæc sola causa delicti invidiam mitigatura memoratur si honoretur vidua, minoribusque æqui justitia judicii deferatur; sic enim habes: *Judicate pupillo, et justifyate viduam; et venite, disputemus, dicit Dominus (Esai. 1, 17, 18)*. Et alibi: *Pupillum et viduam suscipiet (Psal. cxlv, 9)*. Et alibi: *Viduam ejus benedicens benedicam (Psal. cxxxii, 15)*. In quo Ecclesiæ quoque figura prætextitur. Videtis igitur, sanctæ viduæ, nequaquam lubrico munus studio deserendum, quod divinæ benedictionis subsidiis honoratur.

CAPUT III.

Redit ad Sarreptanam viduam, in qua Ecclesiæ figuram existisse ostendit, atque Esaiæ testimonio confirmat; unde colligit in illa virginibus, nuptis ac viduis exemplar esse. Conversus ad prophetam, in eo Christum quoque significatum dicit, quippe qui divina mysteria et futuram pluviæ irrigationem sit pollicitus. Eodem etiam geminum Gedeonis signum refertur atque explicatur. E quibus elicit nec cujusvis esse miracula facere, et Christi incarnationem Judæorumque abdicationem illic adumbrari.

14. Quid vero illud, ut ad superiora redeamus, quod cum in omni terra esset fames maxima; viduæ tamen Deo cura non defuit, atque ^a ad alendum ad eam propheta directus est (III Reg. xvii, 14)? In quo cum me admonet Dominus (Luc. iv, 25), quod in veritate dicturus sit, ad mysterium videtur sollicitare aures. Quid enim verius Christi et **190** Ecclesiæ potest esse mysterio? Non igitur otiose inter multas viduas una præfertur. Quæ enim talis, ad quam tantus propheta, qui ad cælum raptus est, dirigatur, eo præsertim tempore quando clausum est cælum annis tribus et mensibus sex, cum facta esset fames magna in omni terra? Ubique ergo fames erat, et adhuc tamen hæc vidua non egebat. Qui sunt hi tres anni? Ne forte illi quibus Dominus venit in terras, et fructum in ficulnea invenire non potuit, juxta quod scriptum est: *Ecce anni tres sunt, ex quo veni quærens fructum in ficulnea hac, et non invenio (Ibid., 7)*.

15. Hæc est profecto vidua illa, de qua dictum est: *Lactare, sterilis quæ non parit, erumpe et exclama, quæ non parturis; quoniam multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum (Esai. liv, 4)*. Et bene vidua, cui bene dicitur: *Ignominia et viduitatis tuæ non eris memor; quia ego Dominus qui facio te (Ibid., 4, 5)*. Et fortasse ideo vidua, quæ amisit quidem virum, secundum corporis passionem; sed in die judicii, Filium hominis quem amisisse visa est, receptura: *Tempus enim breve, inquit, dereliqui te*

^a Edit. omnes cum solo ms. Tell., ad alendam eam.

^b Ita plerique mss.; edit. vero et cod. Tell., *cibus Ecclesiæ cumulo*; alius etiam, *sibus Ecclesiæ cumulis*, etc.

^c Cod. Tell., *universa terrarum*; alii nonnulli et

A (*Ibid.*, 7); ut gloriosius scilicet fidem derelicta servaret.

16. Habent itaque omnes quod imitentur exemplum, virgines, nuptæ et viduæ. Et fortasse ideo Ecclesia virgo, nupta, vidua; quia unum corpus in Christo sunt. Hæc igitur illa vidua est, propter quam verbi cælestis siccitas cum esset in terris, prophetæ sunt destinati; erat enim vidua, quæ sterilis erat, sed partum suo tempore reservabat.

17. Unde nec illius nobis videtur persona mediocris, qui aridam terram, verbi rigavit rore cælesti, clausumque cælum non humana utique potestate rescavit. Quis enim est qui cælum potest aperire, nisi Christus, cui quotidie de peccatoribus ^b cibus, Ecclesiæ cumulus congregatur? Neque enim humanæ facultatis est dicere: *Hydrii farinæ non deficiet, et vas olei non deficiet usque in diem, quo dabit Dominus pluviam super terram (III Reg. xvii, 14)*. Nam licet mos sit ita præfari prophetis, tamen hæc vera Dei vox est. Ideo præmissum est: *Quia hæc dicit Dominus (Ibid.)*; Domini enim est perpetuitatem sacramentorum spondere cælestium, et non defuturam spiritualis exultationis gratiam polliceri, largiri munimenta vitæ, fidei signacula, dona virtutum.

18. Quid est autem: *Usque in illum diem, quo dabit Dominus pluviam super terram (Ibid.)*; nisi quia et descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super terram (Psal. lxxi, 6)? In quo veteris mysterium reseratur historiæ quo sanctus Gedeon mystici certaminis præliator, futuræ capiens insigne victoriæ, spiritale sacramentum vigore mentis agnovit, pluviæ illam Verbi rorem esse divini: quæ primo pluit in vellus, cum terra omnis perpetuis siccitatibus æstuaret: secundo vero indicio ^c universæ terræ aream fuso imbre madefecit, cum siccitas esset in vellere (*Judic. vi, 77 et seq.*).

19. Advertit enim vir præsagus futuræ Ecclesiæ crescentis insigne. Nam primo intra Judæam **191** divini cœpit ros sermonis humescere (*notus enim (Psal. lxxv, 2) in Judæa Deus*) cum ^d arida fidei totius orbis universa terra maneret. Sed ubi Joseph greges Deum negare cœperunt, et ausu vario immanium delictorum contrahere divinitatis offensam, tunc per omnes terras fuso imbris rore cælestis, populus Judæorum æstu perfidiæ suæ cœpit arescere, cum Ecclesiam sanctam ex omnibus terrarum partibus congregatam prophetica nubes et salutaris imber apostolicus irrigarent. Hæc est illa pluvia non terrarum humida, non nebulosa ^e concreta montium, sed cælestium Scripturarum salubri per totum orbem imbre diffusa.

20. Osteditur igitur exemplo non omnium esse divinæ mereri miracula potestatis, sed eorum quibus

edit., *universam terram*.

^d Omnes edit., *arido fidei totius orbis universa torrerent*; omnes mss. excepto Tell. ut in textu, et paulo post omnes edit., *et ausu nefario*, omnes mss., *et ausu vario*.

^e Mss. aliquot, *congregata montium*.

religiosæ devotionis studia suffragentur : et divini eos fructu operis abdicari, qui reverentiæ sunt cælestis exsortes. Ostenditur etiam in mysterio, quod ad instaurandam Ecclesiam, Dei Filius humani corporis ^a sacramenta suscepit, abdicato populo Judæorum, quibus consiliarius et propheta (*Esai. iii, 1, et seq.*), beneficiorumque adempta sunt miracula Dominicanorum; eo quod ^b civico quodam invidiæ nævo in Dei Filium credere noluerunt.

CAPUT IV.

Qualis viduarum vita esse debeat, patet exemplo

Annæ : quam in singulis suis ætatibus, castitatis specimen edidisse demonstrat. Triplicem ex his astruit ejusdem virtutis gradum esse, quos gradus Ecclesia omnes amplectitur, nec non singulis exempla in Maria, in Anna atque in Susanna proponit. Addit tamen aliis duobus præstare statum virginitalis, viduæ autem curam servandæ sumæ majorem esse oportere.

21. Docuit igitur Scriptura ^c quantam collatio conferat gratiam, quantum etiam sit munus divinæ benedictionis in viduis. Quibus quoniam honorificentia a Deo tanta confertur, est advertere qualis debeat vita competere; docet enim Anna quales deceat esse viduas, quæ immaturo mariti obitu destituta, maturæ tamen ^d adorem laudis invenit : non minus religionis officio, quam studio castitatis intenta. Vidua, inquit, octoginta et quatuor annorum, vidua quæ non discederet de templo, vidua quæ jejuniis et obsecrationibus die ac nocte serviret (*Luc. ii, 36, 37*).

22. Vides qualis vidua prædicetur, unius viri uxor, ætatis quoque jam probata processu, ^e vivida religioni, et effeta jam corpore : cui diversorium in templo, colloquium in prece, vita in jejunio : quæ dierum noctiumque temporibus indefessæ devotionis obsequio, cum corporis agnosceret senectutem, pietatis tamen nesciret ætatem. Sic instituitur a juventute vidua, sic prædicatur **192** in senectute veterana : quæ viduitatem non occasione temporis, non imbecillitate corporis, sed virtutis magnanimitate servaverit. Etenim cum dicit septem annis eam cum viro fuisse a virginitate sua, ab adolescentiæ utique studiis inchoata prædicat subsidia senectutis.

23. Docemur itaque triplicem castitatis esse virtutem : unam conjugalem, aliam viduitatis, tertiam virginitalis; non enim aliam sic prædicamus, ut excludamus alias. Suis quibusque professionibus ista

^a Non pauci mss., *sacra suscepit*.

^b Quidam mss., *cives quodam invidiæ nævo*.

^c Omnes edit. et cod. Tell., *quanta collatio*; Tell. i manu, *consolatio, gratiæ*; reliqui mss., *quantam collatio conferat gratiam*. Est autem hoc loci *collatio* idem ac beneficentia atque elemosyna.

^d Vet. edit., *a Deo remunerationem laudis invenit*: Rom. vero cum mss. omnibus, *adorem*, etc. Erat præmium militare quod ex farris genere constabat quo Romani an. ab Urbe condita 300 victitarunt. Unde adorea per tropum pro laude atque honore sumitur ac potissimum militari.

A conducunt. In hoc Ecclesiæ est opulens ^f disciplina, quod quos præferat, habet : quos rejiciat, non habet; atque utinam habere numquam possit! Ita igitur virginitatem prædicavimus, ut viduas non rejiceremus : ita viduas honoramus, ut suus honos conjugio reservetur. Non nostra hoc præcepta, sed divina testimonia docent.

24. Reminiscamur itaque quemadmodum Maria, quemadmodum Anna, quemadmodum Susanna laudentur. Sed quoniam non laudes earum tantummodo prædicandæ sunt, sed disciplinæ etiam sunt sequendæ, reminiscamur ubi Susanna (*Dan. xiii, 7*), ubi Anna (*Luc. ii, 38*), ubi Maria (*Luc. i, 28*) sint repertæ : et advertamus quemadmodum singulis aptis laudibus prædicentur, et ubinam commorentur : ^g nupta in paradiso, vidua in templo, virgo in secreto.

25. Sed in illis tardior fructus, in virgine maturior : illas senectus probat, virginitas laus ætatis est; nec adjuncta quærit annorum, quæ omnium est fructus ætatum. Adolescentiam decet, juventutem ornat, amplificat senectutem : omni quæ ævo habet justitiæ suæ canos, maturitatem gravitatis, velamen pudoris, ^h quæ devotionem non impediatur, religionem auget. Advertimus enim ex sequentibus quia quotannis in die solemni Paschæ sancta Maria cum Joseph Hierusalem petebat (*Luc. ii, 41*). Ubique impigra devotio, ubique assiduus Virgini comes pudoris adjungitur. Nec inflatur Domini mater, quasi secunda de meritis : sed quo meritum magis agnovit, eo votum uberius exsolvit, officium copiosius delulit, munus religiosius vexit, mysticum tempus implevit.

26. Quanto igitur vos magis convenit intentas esse studio castitatis, ne locum sinistræ relinquatis opinionioni, quæ pudicitæ testimonium in solis habetis moribus! Virgo enim, licet in ea quoque major sit morum prærogativa quam corporis, calumniam tamen integritate carnis abjurat; vidua, quæ probandæ subsidium virginitalis amiserit, non in voce obstetricis, sed in suis moribus habet castitatis examen. Docuit igitur Scriptura quam attentus viduæ esse debeat et religiosus affectus.

193 CAPUT V.

Liberalitatis erga pauperes exemplum in vidua Evangelica proponitur, cujus duo minuta largioribus divitum donis ostenduntur esse potiora. Docetur etiam hisce duobus minutis utrumque Testamentum signatum esse. Quis ille thesaurus sit, unde magorum exemplo tria munera, aut Evangelicæ viduæ instar,

^e Mss. non pauci, *vidua et effeta jam corpore*.

^f Disciplina nihil hoc loco aliud est, quam instituta, leges, et consuetudines, quæ vigent in Ecclesia catholica; cum ea vox non raro pro doctrina atque eruditione sumatur.

^g Cod. unus e Colbert., *Nupta in pomerio*; lege in pomario, et intellige Latinam vocem pro Græca paradiso ejusdem sensus fuisse positam in hoc codice.

^h Omnes edit., *qui devotionem*; omnes mss., *quæ devotionem, nempe virginitalis*.

duo æra depromi jubeamur? Post quæ sequitur ad A
viduas bonorum operum studio inflammandas exhortatio.

27. Docuit etiam libro eodem, sed alio loco, quam misericordem in pauperes et liberalem esse conveniat, nec paupertatis debere contemplatione revocari; quia liberalitas non cumulo patrimonii, sed largitatis definitur affectu. Denique Dominica voce illa vidua omnibus antefertur, de qua dictum est: *Vidua hæc plus omnibus misit* (Luc. II, 3). In quo moraliter Dominus instituit universos, ne quis a collatione ministerii, paupertatis pudore revocetur: nec sibi divites blandiantur, quod plus videantur conferre quam pauperes. Uberior est enim nummus e parvo, quam thesaurus e maximo; quia non quantum datur, sed quantum resideat, expenditur. Nemo plus tribuit, quam quæ nihil^a sibi reliquit.

28. Quid tu, dives, egeni comparatione te jactas; et cum tota oneris auro, pretiosam per humum trahens vestem, quasi inferior tuis et parva divitiis, honorari desideras, quia inopem collatione vicisti? Et flumina superfluent, cum redundant; gratior tamen haustus e rivulo est. Spumant et musta dum fervent, nec damnum putat agricola quod effluxerit. Gementibus areis, dum cæditur messis, b frumenta desiliunt: sed deficientibus messibus, non deficit hydria de farina, et plena olei testa desudat. Exinanivit tamen dolia divitum siccitas, cum viduæ paucillulum olearium redundarit (III Reg. XVII, 15). Non ergo quid fastidio exspuas, sed quantum devotione conferas, æstimandum est. Denique nulla plus tribuit, quam illa quæ de filiorum alimentis pavit prophetam. Et ideo quia nulla plus contulit, nulla plus meruit. Hæc moraliter.

29. Nec mystice tamen despexeris hanc mulierem in gazophylacium duo æra mittentem. Magna plane femina, quæ divino judicio meruit omnibus anteferri. Ne forte illa sit quæ de fide sua ad subsidium hominum duo testamenta contulerit; et ideo nulla plus fecit. Nec quisquam hominum quantitatem potuit collationis ejus æquare, quæ fidem cum misericordia copulavit. Et tu igitur quæcumque vitam studio viduitatis exerces, ne dubites ad gazophylacium duo æra deferre, vel fidel plena, vel gratiæ.

30. Felix illa quæ de thesauro suo integram Regis D
imaginem profert. Thesaurus tuus sapientia, thesaurus tuus castitas atque justitia est, thesaurus tuus intellectus bonus: quasi ille thesaurus 194 fuit, de quo magorum viri, aurum, thus, myrrham, cum adorarent Dominum, protulerunt (Matth. II, 11): auro regis potentiam declarantes, Deum thure venerantes, myrrha resurrectionem corporis contentes.

^a Nonnulli mss., *sibi reliqui fecit; quidam sibi retinuit.*

^b Omnes edit., *frumenta defoliant; omnes mss., frumenta desiliunt; quidam dissiliunt.*

^c Manifesta imitatio Virgilliani hujusce loci e lib. VIII Æneid. ubi de pudica muliere, præmissis nonnullis ita pergit:

A Habes et tu thesaurum hunc, si in te requiras: *Habemus enim thesaurum in vasis fictilibus* (II Cor. IV, 7). Habes aurum quod conferas; non enim renitentis metalli pretium de te Deus exigit, sed illud aurum quod in judicii die nequeat ignis exurere. Nec dona pretiosa deposcit, sed odorem fidei, quem altaria tui cordis exhalent, et religiosæ mentis spiret affectus.

31. Ex hoc igitur thesauro non solum magorum tria munera, sed etiam duo viduæ æra promuntur, in quibus integra cœlestis imago regis effulgeat, splendor gloriæ ejus, et imago substantiæ. Bona et illa plane laboriosa stipendia castitatis, quæ de suo opere, c quotidianoque penso, conferat vidua, nocturnis pariter ac diurnis jugi exercens labore pensa temporibus, et pudicitia quæstuosæ pervigili opere mercedem congregans; ut intemeratum defuncti conjugis cubile custodiat, alere dulces liberos possit, ministrare pauperibus. Hæc est præferenda divitibus: hæc est quæ Christi judicium non timebit.

32. Hanc æmulamini, filia: *Bonum est enim æmulari in bono. Æmulamini meliora charismata* (Gal. IV, 18). Spectat vos Dominus semper; spectat, inquam, Jesus, cum ad gazophylacium d accedit, et de bonorum operum mercedibus stipem putatis egentibus conferendam. Quantum est igitur ut æra tua conferas, et Christi corpus acquiras! Noli ergo vacua prodire in conspectum Domini Dei tui, vacua misericordiæ, vacua fidei, vacua castitatis; non enim inanes Dominus, sed virtutibus opimas spectare Jesus C et laudare consuevit. Videat te adolescentula laborantem, videat ministrantem. Hæc est enim merces quam Deo debes, ut de aliarum quoque profectibus mercedem tuam Deo conferas. Nulla merces Deo melior, quam ea quæ habet pietatis munera.

CAPUT VI.

In Noemi exemplum viduæ ex nuru ad virtutem abs se instituta fructum capientis ob oculos ponitur. Hinc colligitur numquam defutura bonæ viduæ necessaria subsidia. Quod si tristior videatur illius vita, tunc beatior illam esse, cum ipsi a Domino gaudia sint promissa: quo loco nonnulla de lacrymarum utilitate disputantur.

33. An vero mediocris tibi vidua illa videtur D
Noemi, quæ viduitatem suam messis manipulis sustentabat alienæ, quam ævo gravem alebat nurus (Ruth II, 2 et seq.)? Nam hoc quoque et ad subsidium et ad gratiam proficit viduarum, ut ita instituant nurus suas, quo possint in his maturæ habere subsidium senectutis; et quasi stipendium magistrarii, mercedem quoque suæ capere disciplinæ. 195 Etenim quæ bene instituerit, bene erudierit nurum

Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo Exercet penso, castum ut servare cubile Conjugis, et possit parvos educere natos.

^d Sic omnes mss. excepto Tell. cum quo edit. omnes, *acceditis portatis egentibus, etc.*; mss. Prat., *accedit. Sed de, etc.*

suam, Ruth ei deesse non poterit, quæ viduitatem A socrus paternæ domui præferat : et si vir quoque ejus mortuus fuerit, non relinquat tamen, aliat inopem, soletur mœrentem, nec dimissa discedat : nescit enim egere optima disciplina. Sic illa Noemi duobus destituta filiis et marito, quæ fructus fecunditatis amiserat, pietatis emolumenta non perdidit ; nam et solatium mœroris, et subsidium paupertatis invenit (*Ruth* 1, 5).

34. Videtis igitur, sanctæ femine, quam secunda sit vidua prole virtutum, meritorumque suorum sobole, quæ perire non possit. Bona igitur vidua egere non novit : et si fessæ fuerit ætatis, et supremæ paupertatis, eruditiosis tamen suæ solet habere mercedem. Etsi proximi defuerint, invenit tamen extraneos qui matrem colant, revereantur parentem, parvisque alimentorum sumptibus ^a mercedem cupiant suæ commendationis acquirere ; plus enim viduæ ^b rependunt merita. Nam cibos quærit, sumptus impendit.

35. Sed tristes videtur ducere dies, et lacrymis tempus exigere. Hoc beator, quod perpetua sibi gaudia exiguis fletibus emit, parvisque momenti tempora acquirit æterna. Quibus bene dicitur : Beati tristes, ipsæ enim ridebitis (*Luc.* vi. 24). Quis igitur falsas præsentium imagines gaudiorum, futuræ securitatis præferat voluptati ? An despiciabilis nobis auctor videtur, ille Dominici corporis auctor electus, qui cinerem sicut panem manducabat, et potum cum fletu miscibat, et vespertinis lacrymis matutinæ sibi lætitiæ redemptionis acquirebat (*Psal.* ci, 10) ? Unde igitur plurimum gaudere meruit, nisi quia plurimum flevit, et tamquam lacrymarum pretio suarum futuræ sibi gloriæ gratiam comparavit ?

36. Habet igitur vidua bonam commendationis materiam, ut dum virum luget, fleat sæculum : ac in promptu sint lacrymæ redemptrices, dum impenduntur mortuis, viventibus profutura. ^c Paratus est mœstitudini animæ fletus oculorum : misericordiam conciliat, laborem minuit, dolorem allevat, servat pudorem ; nec jam misera sibi videtur, quæ consolationem in lacrymis habet, in quibus sunt charitatis stipendia et pietatis officia.

CAPUT VII.

Fortitudinem viduis non deesse in Judith ostenditur : cujus veste ac jejuniis commemoratis, describitur D ejusdem in Holophernem præparatio. Quanta fuerit ejus castitas, atque in commendanda pia fraude sapientia : quanta etiam temperantia et sobrietas. Ad extremum demonstrato non majorem in ipsa fortitudinis

^a Cod. Vall., bonam commendationem materiæ suæ.

^b Omnes edit. cum ms. Tell., rependunt merita, quam cibos quærit ; alii mss. ut in contextu.

^c Edit. ac mss. Tell., Paratus est (Rom. delevit est) mœstitudine animi ; magis scite reliqui mss. ut nos supr.

^d Rom. edit. sola confoderat, et dominica, sed cum in omnibus aliis edit. ac mss. habeatur, dominicam hic idem esse atque in Scripturæ tam multis locis Domini solemnitate quid vetat ?

^e Vet. edit. ut commento strueret dolium ; Gill., Rom. et ms. Tell., ut commentitium strueret dolium ;

quam prudentiæ laudem emicare, summa ejus in tanto successu modestia declaratur.

37. Sed nec fortitudo bonæ viduæ deesse consuevit. Hæc enim vera est fortitudo, **196** quæ naturæ usum, sexus infirmitatem, mentis devotione transgreditur : qualis in illa fuit, cui nomen Judith, quæ viros obsidione fractos, percussos metu, tabidos fame, sola potuit a colluvione revocare, ab hoste defendere. Ea enim, ut legimus, cum Holophernes successu multorum terribilis præliorum, intra muros innumera virorum millia coegisset, armatis paventibus, et de extrema jam sorte tractantibus, extra murum processit : et illo præstantior exercitu, quem liberavit ; et eo fortior, quem fugavit (*Judith* viii, 6 et seq.).

38. Sed ut discas maturæ viduitatis affectum, seriem ipsam persequere Scripturarum. A diebus enim viri sui quibus ille defunctus est, vestem jucunditatis deposuit, mœroris assumpsit : per omnes dies intenta jejuniis, ^d sabbato tantum, et dominica sacratarumque temporibus feriarum, non refectioni indulgens, sed religioni deferens. Hoc est enim, sive manducatis, sive bibitis, in nomine Jesu Christi agenda esse omnia (*I Cor.* x, 31) ; ut etiam ipsa relectio corporalis sacræ religionis cultui deferatur. Diuturnis igitur mœroribus, et quotidianis roborata jejuniis sancta Judith (*Judith* x, 3 et seq.) quæ sæculi oblectamenta non quærit, periculi negligens, mortisque contemptu fortior ; ^e ut commenta strueret doli, vestem illam jucunditatis, qua, vivente viro, vestiri solebat, se induit : quasi placitura viro, si patriam liberaret. C Sed virum alium videbat, cui placere quærebat ; illum utique, de quo dictum est : *Post me venit vir, qui ante me factus est* (*Joan.* i, 30). Et bene conjugales pugnatura resumpsit ornatus ; quia monimenta conjugii arma sunt castitatis : neque enim vidua alias aut placere posset, aut vincere.

39. Quid cætera persequamur, quod inter millia hostium casta permansit ? Quid ejus sapientiam prædicemus, quod hujuscemodi ^f est commentata consilium ? Potentem elegit, ut intemperantiam a se inferioris arceret, occasionem pararet victoriæ. Abstinentiæ meritum, pudicitæ gratiam reservavit. Nec cibo enim, ut legimus, maculata, nec adulterio, non minorem servatæ castitatis ex hostibus revexit triumphum, ^g quam patriæ liberatæ (*Judith* xii, 1 et seq.)

40. Quid sobrietatem loquar ? Temperantia enim virtus est feminarum. Inebriatis vino viris et somno sepultis abstulit vidua gladium, ^h exeruit manum, bellatoris abscondit caput, per medias hostium acies reliqui nostram exhibent lectionem.

^f Ita mss. prope ad unum : edit. autem, commenta consilium, ut dum potentem elicit intemperantiam, a se inferiores arceret, occasionem pararet victoriæ, abstinentiæ... reservaret... non minus, Amerb. non minorem, servatæ... revexit trophæum. Tell. vero partim aliis mss., partim edit. accedit.

^g Cod. Val., quam patriæ libertatem.

^h Edit. ultimæ Paris. cum Tell. cod., exercuit manum. Et infra, omnes edit. ac mss. nonnulli, ebrios exercitatos.

intemerata processit (*Judith xiii, 4 et seq.*) Advertitis igitur quantum nocere mulieribus possit ebrietas, quando viros vina sic solvunt, ut vincantur a feminis? Esto igitur, vidua, temperans: casta primum a vino, ut possis casta esse ab adulterio. Nequaquam te ille tentabit, si vina non tentent. Nam si Judith bibisset, dormisset cum adultero. Sed quia non bibit; haud difficile^a ebrios exercitus, unius sobrietas et vincere potuit, et eludere.

41. Nec dexteræ tantum hoc opus, sed multo major trophæa sapientiæ. Nam cum manu **197** solum Holophernem vicisset, consilio omnem hostium vicit exercitum (*Judith xiv, 1 et seq.*). Suspensio enim Holophernis capite, quod virorum non potuit excogitari consilio, suorum erexit animos, hostium fregit: suos pudore excitans, hostes quoque terrore percullens; coque cæsi sunt et fugati. Ita unius viduæ temperantia atque sobrietas non solum naturam suam vicit, sed quod est amplius, fecit viros etiam fortiores (*Judith xv, 1 et seq.*).

42. Nec his tamen elata successibus, cui utique gaudere et exultare licebat jure victoriæ, viduitatis reliquit officium: sed contemptis omnibus qui ejus nuptias ambiebant, vestem juvenilitatis deposuit, viduitatis resumpsit: nec triumphorum suorum amavit ornatus, illos existimans esse meliores quibus vitia corporis, quam quibus hostium arma vincuntur (*Judith xvi, 26 et seq.*).

CAPUT VIII.

Plures alias viduas quæ virtute ad Judith accesserint, existisse ait vir sanctus, at de sola Debbora nunc se dicturum. Quanta documenta viduis ea reliquerit, quam viri a qua regerentur defenderenturque, elegerunt. Maximam quoque illius gloriam inde profectam, quod filium a se informatum bello præfecerit, hic autem copias, nisi adesset illa, negaverit sese ducturum. Eam igitur et exercitui præfuisse et prænuntiasse belli exitum; in qua Ecclesiæ pugna ac triumpho, nec non spiritalia arma designata sunt: historice vero feminis omnes auferuntur infirmitatis excusationes.

43. Ac ne una vidua tantum hoc opus inimitabile

^a Mss. non pauci, ebrios excitatos unius, etc.

^b Plerique mss., illam veterem segetem cumulasse: sed quia, etc.

^c Mss. aliquot, cognoscite alias.

^d Mss. non pauci, sed nulla ante Judith femina; unus... ante Debboram femina. Convenit porro inter Ambrosium atque Hieronymum Debboram Israelitarum præfuisse judiciis: utrum vero eadem vidua existerit, ac mater Barach, non consentiunt. Etenim Hieronymus epist. 10, ad Furiam, ita loquitur: *Quidam imperite et Debboram inter viduas memorant, ducemque Barach arbitrantur Debboræ filium, cum aliud Scriptura commemoret. Nobis ad hoc nominabitur, quod prophetissa fuerit, et in ordine Judicum supputetur.* Quibus verbis imperitiæ Ambrosium insinulari Spencæus autumat. Favet sane opinioni ejus, quod eadem epistola scripta fuerit non multo post epist. 50 ejusdem Hieron. ad Pamimach., an. 393 datam, qua hujus ipsius Ambrosianæ commentationis mentionem facit. Hic igitur ingenio suo nonnumquam paulo vehementiori obsecutus est sanctus illo Pater, aut saltem solam hebraicæ linguæ imperi-

aliis videatur implesse, plures alias, vel parilis, vel proximæ fuisse virtutis nequaquam dubitandum videtur; bona enim seges plurimas spicas fructu referat ferre consuevit. Nec dubites^b illam, veterum segetem temporum in complurium feminarum moribus fecundasse. Sed quia prolixum est complecti omnes, cognoscite aliquas, et præcipue Debboram, cujus nobis prodidit Scriptura virtutem (*Judic. iv, 4*).

44. Hæc enim docuit non solum viri auxilio viduas non egere, verumetiam viris esse subsidio: quæ nec sexus infirmitate revocata, munia virorum obeunda suscepit, et suscepta cumulavit. Denique cum Judæi Judicium regerentur arbitrio, quia virili non poterant vel æquitate regi, vel virtute defendi, bellis hinc inde ardentibus, Debboram sibi cujus regerentur judicio, cooptarunt. Itaque multa millia **198** virorum una vidua et in pace rexit, et ab hoste defendit. Multi Judices in Israel, sed nulla ante judex femina: multi Judices post Jesum, sed nullus propheta. Et ideo lectum istius puto esse iudicium, et gesta ejus arbitror esse descripta; ne mulieres a virtutis officio, muliebris sexus infirmitate revocentur. Vidua populos regit, vidua ducit exercitus, vidua duces eligit, vidua bella disponit, mandat triumphos. Non ergo natura rea est culpæ, nec infirmitati obnoxia: strenuos non sexus, sed virtus facit.

45. Et in pace quidem nulla querimonia, nullus error mulieris invenitur: cum plerique non medicorum peccatorum auctores populo suo Judices extitissent. Ubi vero Chananæi, gens ferox prælio, et affluentium copiarum opima successu, hostiles in populum Judæorum animos extulerunt, vidua præcæteris bellicis instruit apparatus. Et ut discas non publicis copiis domesticas necessitates fuisse subnixas, sed domesticis disciplinis munus publicum gubernatum, domo propria filium ducem producit exercitus, ut agnoscat quod possit instituere vidua bellatorem: quem quasi mater erudit, quasi Judex præposuit, quasi fortis instituit, quasi prophetissa victoriæ certæ transmisit (*Ibid.*, 6).

46. Denique in mulieris manu summam fuisse

tiam significavit. Quod autem in ea quæstione palmam Hieronymo tribuere videtur idem Spencæus, non ei adeo facile alii interpretes assentientur. Nam licet Debboram Scriptura vocet uxorem Lapidoth, eam tamen contendunt viduam recte dici posse, vel quod a Lapidoth quem eundem ac Barach fuisse putant, separata quod et torum viveret: vel quod Lapidoth non viri nomen, sed artis esset; proindeque non uxorem Lapidoth, verum mulierem Lychnariam vertendum censent, quæ multo communior opinio est. Nos tamen Ambrosio Lapidoth Debboræ mariti nomen fuisse existimamus, sed mortui, atque adeo uxorem Lapidoth positum pro viduam Lapidoth, quod scriptoribus non est insolens. Quod autem Barach Debboræ filium dicit Ambrosius, neganti quidem Hieronymo plures assentiuntur. Sed de his omnibus turmam interpretum consulas licet.

^e Ut agnoscat quod possit instituere vidua bellatorem, in solis edit. et Tell. cod. reperitur. Et post pauca ubi eadem edit. cum eodem cod., quasi prophetis victoriæ certa, reliqui mss. ut in textu.

victoriæ docet Barach filius dicens : *Nisi tu veneris A* *mecum, non ibo; quia non novi diem in qua dirigit Dominus angelum suum mecum (Judic., iv, 9).* Quanta ergo feminæ istius virtus, cui dux dicit exercitus : *nisi tu veneris, non ibo?* Quanta, inquam, viduæ fortitudo, quæ a periculis filium nec materno revocat affectu; immo ad victoriam filium studio matris hortatur, dicens quod in manu mulieris sit summa victoriæ?

47. Debhora ergo prælii prophetavit eventum, Barach jussus produxit exercitum : Jael cepit triumphum; huic enim ^a prophetiæ in Debhora militavit, quæ mystice nobis ortum resurrecturæ ex gentibus Ecclesiæ revelavit, cui triumphus de Sisara spiritali, hoc est, de adversariis potestatibus quæreretur. Nobis igitur prophetarum oracula dimicant, nobis ^B illa prophetarum judicia et arma vicerunt. Et ideo non populus Judæorum, sed etiam Jael victoriam de hoste quæsivit. Infelix ergo populus, qui hostem quem fugavit, persequi fidei virtute non potuit. Itaque illorum delicto salus gentibus : illorum desidia nobis servata victoria est.

48. Jael ergo prostravit Sisaram, quem tamen corsusco duce, hoc enim significat ^b interpretatio Barach, manus veterum fugaverat Judæorum; **199** frequenter enim, ut legimus, orationibus et meritis prophetarum cœlestia Patribus affuere subsidia. Sed his jam tunc de nequitiis spiritalibus victoria parabatur, quibus dicitur in Evangelio : *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi (Matth. xxv, 34).* Ergo principium victoriæ a ^C majoribus, finis in Ecclesia.

49. Ecclesia autem non armis secularibus vincit adversarias potestates, sed armis spiritalibus, quæ sunt fortia Deo ad destruendas munitiones, et altitudinem nequitiæ spiritalis (II Cor. x, 5). Et ideo Sisaræ sitis lactis poculo restinguitur (Judic. iv, 19), ^c quia ratione superatur; quod enim nobis salutare ad escam, hoc adversariæ potestati lethale ad infirmitatem. Arma Ecclesiæ fides, arma Ecclesiæ oratio est, quæ adversarium vincit.

50. Ergo secundum historiam ad provocandos animos seminarum femina judicavit, femina disposuit, femina prophetavit, femina triumphavit, et preliaribus intermixta copiis, imperio viros ^d docuit militare femineo. Secundum mysterium vero fidei ^D militia Ecclesiæ victoria est.

51. Non ergo habetis quod per naturam vos excusetis, feminæ. Non habetis, viduæ, quod ad infirmitatem sexus, aut ad amissionem subsidii maritalis,

mobilitatem ^e vestram referre possitis. Satis unicuique præsilii est, si virtus non desit animæ. Et ipse in viduis frequens processus ætatis munimen pudoris est; et ipse amissi conjugis dolor, usus operis, domus cura, sollicitudo liberorum, noxiam pudori solet arcere lasciviam : atque ipse lugubris ^f habitus, pompa funebris, fletus assiduus, et mœstæ fronti inarantibus rugis impressa tristitia, petulantium premit oculos, restinguit libidines, procaces avertit aspectus. Bonus custos pudoris, pietatis dolor : non obrepat culpa, si cura non desit.

CAPUT IX.

Earum quæ dicitarent, sibi melius fore si latis successibus abundarent, objectioni occurrit, ostendens e sacris litteris subsidia viduis in filiis generisque suppetere : quod postquam exemplo socrus Simonis confirmatum est, eos hortatur ut ad Apostolos tamquam ad proximos atque affines confugiant; ubi pulcherrime de sanctorum invocatione disserit. Postea querimoniis quibusdam de solitudine ac patrimonii conservandi necessitate refutatis, indecentissimum esse demonstrat viduam cui filix jam nubile aut jam nuptæ sint, adhuc nubere.

52. Didicistis igitur, viduæ, subsidio vos non egere naturæ, et posse salubritatem tenere consilii; nec domestico indigere præsidio, quæ etiam publicæ potestis apicem potentix vindicare.

53. Sed fortasse dicit aliqua, ei tolerabilem **200** viduitatem cui profluant res secundæ; adversus vero viduas cito frangi, facile succumbere. De quo etsi, ipso doceamur usu, ^g læta viduis lubrica magis esse quam seria; tamen Scripturarum instrumur exemplis (I Tim. v, 16), infirmitatibus quoque viduarum non deesse solere subsidia : faciliusque quam cæteris divina atque humana suppetere, si bene filios instituant, generos legant. Denique cum socrus Simonis magnis febribus detineretur, Petrus et Andreas rogaverunt Deum pro ea : *Et stans super illam, imperavit febrim, et remisit illam, ^h et continuo surgens ministrabat illis (Luc. iv, 38, 39).*

ⁱ *Magnis, inquit, tenebatur febribus, et rogaverunt illum pro ea.* Et tu habes proximos, qui pro te supplicent. Habes ⁱ apostolos proximos, habes martyres proximos, si in ipsa martyribus devotionis societate, misericordix quæque muneribus appropinques, proximus est enim qui misericordiam facit. Fac et tu misericordiam, et eris Petro proxima (Luc. x, 37). Non sanguinis necessitudo, sed virtutis cognatio facit proximos; quia non in carne ambu-

^a Omnes edit., *prophetia Debhoræ militavit*; mss. Tell., *prophetia Debhora militavit*; cæteri nostræ lectioni astipulantur.

^b Mss. aliquot, *interpretatio Balac manus, verum fugaverat gaudium Judæorum.*

^c Omnes edit., *oratione superatur*, haud male : infra enim, *arma Ecclesiæ oratio est*; at omnes mss., *ratione superatur*. Ibidem vero hæc verba, *Arma Ecclesiæ fides*, quæ habentur in omnibus edit. ac mss. aliquot, in aliis multo pluribus vetustioribusque desiderantur.

^d Mss. complures, *docet militare femina. . . . vero fidei militi Ecclesia victoria est.*

^e Edit., *vestram astruere possitis.*

^f Idem mss., *habiturus pompam funeris fletus assiduus, et mixtæ frontis inarantibus, etc.*

^g Ita edit. omnes ac mss. aliquot : alii vero longe plurimi, *lætas viduas lubricas magis esse quam serias.*

^h *Et continuo surgens ministrabat illis*, abest a maxima parte mss.

ⁱ Vide quod supra in Admonitione de invocatione Sanctorum observavimus.

lamus, sed in spiritu. Ama ergo propinquitatem A Petri, affinitatem Andree; ut pro te rogent, et recedant cupiditates tuæ. Verbo Dei pulsata surges illico, quæ in terris jacebas, ut Christo ministres. *Nostra enim conversatio in cælis est, unde et Salvatorem exspectamus Dominum Jesum (Phil. iii, 20), Nemo enim jacens Christo ministrat. Ministra pauperi, et ministrasti Christo: Quod enim uni horum fecistis, mihi, inquit, fecistis (Matth. xxv, 40). Habetis ergo, viduæ, auxilium, si tales vobis generos, posteritati vestræ patronos, tales proximos eligatis.*

55. Ergo rogaverunt pro vidua Petrus et Andreas. Utinam existat aliquis qui tam cito possit rogare pro nobis, vel certe isti qui pro socro rogant, Petrus, et Andreas frater ejus; tunc enim ^a pro affine poterant, nunc jam possunt pro nobis, et pro omnibus B impetrare. Videtis enim quod magno peccato obnoxia, minus idonea sit quæ pro se precetur, certe quæ pro se impetret. Adhibeat igitur ad medicum alios precatores. Ægri enim nisi ad eos aliorum precibus medicus fuerit invitatus, pro se rogare non possunt. Infirma est caro, mens ægra est, et peccatorum vinculis impedita, ad medici illius sedem debile non potest explicare vestigium. Obsecrandi sunt angeli pro nobis, qui nobis ad præsidium dati sunt: martyres obsecrandi, quorum videmur nobis quodam corporis pignore patrocinium vindicare. Possunt pro peccatis rogare nostris, qui proprio sanguine, etiam si qua habuerunt peccata, laverunt; isti enim sunt Dei martyres, nostri præsules, speculatores vitæ actuunque nostrorum. Non erubescamus eos intercessores nostræ infirmitatis adhibere, quia ipsi infirmitates corporis, etiam ^b cum vincerent, cognoverunt.

56. Invenit ergo Petri socrus qui pro se rogarent. Et tu, vidua, invenis qui pro te supplicent: **201** si quasi vere vidua et desolata ^c in Deum speres, instes obsecrationibus, insistas orationibus, afflicta corpus tuum quasi quotidie moriens, ut moriendo reviviscas: fugias delicias, ut etiam ægra saneris: *Nam quæ in deliciis est, vivens mortua est (I Tim. v, 5, 6).*

57. Sublata est tibi causa nubendi, habes qui pro te intercedant; ne dixeris: Destituta sum. Querela nuptiæ est. Ne dixeris: Sola ego sum. Castitas solitudinem quærit: pudica secretum, impudica D conventum. ^d Sed negotium habes: habes et intercessorem. Adversarium vereris: apud judicem pro te Dominus intervenit dicens: *Judicate pupillo, et justificare viduam (Esai. i, 17).*

^a Omnes edit., pro affinitate poterant; omnes mss., pro offine poterant, etc.

^b Quædam edit., etiam cum viverent.

^c Plerique mss., in Deum spiritualibus instes obsecrationibus.

^d Ita mss. omnes, excepto Tell., qui sicut et Amerb. atque Eras. isthæc præfert: *Sed negotium habes, et intercessorem adversarii vereris: apud judicem, etc. Pessime vero Gill. ac Rom. edit. in hunc modum: Sed negotium habes, et intercessorem: ad-*

58. Sed et patrimonium vis tueri. Majus pudoris est patrimonium, quod melius regit vidua quam nupta. Servus peccavit. Ignosce; melius est enim alterius culpam feras, quam tuam prodas. ^e Sed vis nubere. Licet. Non habet crimen simplex voluntas. Causam non quæro: cur fingitur? Si honestam putas, fatere: si incongruam, sile. Ne accuses Deum, ne accuses propinquos, quod præsidia tibi desint; utinam non desit voluntas! Nec te consulere liberis dicas, quibus matrem eripis.

59. Est etiam quod facultate licet, et ætate non licet. Cur maternæ parantur nuptiæ inter nuptias filiarum, et plerumque post nuptias? Cur adulta filia discit prius sponsum matris quam suum erubescere? Suasimus, fateor, ut vestem mutares, non ut flammæ sumeres: ut a sepulcro recederes, non ut thalamum præparares. Quid sibi vult nova nupta, post generos? ^f Quam indecorum est juniores habere liberos, quam nepotes!

CAPUT X.

Ad Christum redit cujus summam in adeundis miseris quibuslibet benignitatem laudans, eam oculis nostris Evangelii beneficio subjectam dicit. Sub hæc varias, quibus in curando idem medicus noster usus noscitur, rationes narrat: deinde curationis prædicat celeritatem, dummodo invocare medicum non negligamus: istis subnectit moralem de voluntate quam in socru Petri expressam docet, acceptionem: postremo ubi exposuit qualem Christi ministrum, maxime vero episcopum esse debeat, ipsorum ait esse proprium per gratiam surgere.

60. Sed ad propositum revertamur, neque nostrorum dolentes vulnera peccatorum, medicum relinquamus: et dum alienis medemur ulceribus, ulcera nostra cumulemus. Rogatur ergo hic medicus. Ne timeas, quia magnus est Dominus, et fortasse ad ægram dedignetur venire; venit enim ad nos sæpe de cælo: nec solum divites, sed etiam pauperes solet et servulos pauperum visitare. Venit et nunc rogatus ad Petri socrum, *et stans super illam, 202* imperavit febrim, et remisit illam: et continuo surgens ministrabat illis (Luc. iv, 39). Sicut dignus memoria, ita dignus desiderio, dignus etiam charitate Dominicæ in singulos, dignationis affectus, ^g et facta miranda. Visitare viduas non dedignatur, et tugurii vilis penetralia angusta succedere. Quasi Deus imperat, quasi homo visitat.

61. Gratias Evangelio per quod etiam nos qui oculis nostris venientem in hunc mundum non vi-

versarium vereris apud judicem. Pro te, etc.

^e Amerb. et Rom. edit., Sed vis nubere. Licet non habet; Rom., non habeat crimen simplex voluntas, causam non quæro, etc. Minus concinne.

^f Rom. edit. sola, Tam indecorum est. . . . quam nepotes. At hæc mutatio licet levicula, pervertit sensum, ut quisvis vel mediocris ingenii per se intelligat.

^g Cod. Vall., Et facta visitare viduas dignatur.

dimus Christum, videmur ei, dum facta ejus legimus, interesse; ut sicut illi quibus appropinquabat, fidem mutuabantur ex eo; ita nobis, dum gestis ejus credimus, appropinquet.

62. Vides qualia habet genera sanitatum? Imperat febri, imperat spiritibus immundis, alibi ipse manus imponit. Non solum igitur verbo, sed etiam tactu agros curare consuevit. Et tu igitur quæ variis mundi æstivas cupiditatis, vel forma viri alienjus capta, vel pecunia, roga Christum, adhibe medicum, porrige ei dexteram tuam, tangat interiora tua Dei manus, Verbiq; cœlestis gratia interiorum venas scrutetur animorum, pulset Dei dextera secreta cordis. Aliis oculos luto illinit (*Joan. ix, 6, 7*), ut videre possint, Creatorque omnium docet nos nostræ memores debere esse naturæ, et corporis cernere vilitatem; nemo enim magis potest videre divina, nisi qui a humiliatis conscientia suæ nescit attolli. Alius sacerdoti se offerre præcipitur, ut carere in perpetuum lepræ possit exuviis (*Luc. v, 14*). Solus enim mentis et animi potest servare munditiam, qui ei sacerdoti se novit offerre, quem pro peccatis nostris accepimus advocatum, illum utique cui dicitur: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (*Psal. cix, 4*).

63. Nec vereare moram aliquam sanitatis. Nescit impedimentum qui sanatur a Christo. Opus est ut remedium adhibeas, quod acceperis; simul enim ut præceptum dederit, cæcus videt, paralyticus ambulat, mutus loquitur, surdus audit, febriens ministrat, lunaticus liberatur. ^b Et tu igitur quæcumque indecore alicujus rei cupiditate languescis, obsecra Dominum, fidem defer, nec ullam timeas moram. Ubi adest oratio, adest Verbum, fugatur cupiditas, libido discedit. Nec confessionis verearis offensam; immo magis præsume prærogativam: incontinenti enim quæ corporis morbo antea laborabas, Christo incipies ministrare.

64. Potest etiam hoc loco videri Petri socrus affectio voluntatis, ex qua sibi velut semen futuræ posteritatis assumpserat; quod unicuique voluntas sua posteritatis est auctor. Ex voluntate enim sapientia nascitur, quam sapiens in matrimonium adsciscit sibi, dicens: *Proposui ego hanc adducere mihi in conjugium* (*Sap. viii, 2*). Ergo voluntas illa quæ primo variarum cupiditatum æstibus madefacta languabat, postea per apostolatus officium in ministerium Christi jam robusta surrexit.

^a Edit. et pauci mss., *humilitatis conscius suæ.*

^b Mss. aliquot, *Et tu igitur qui indecore. . . obsecra Deum. Si fidem defers, etc.*

^c Omnes edit. cum Tell. cod., *quæ Christo ministrat, ostenditur. Oportet eam, etc.* Alii omnes mss., *qui Christo. . . oportet enim, etc.* Optime illud quidem; etenim sermonem suum episcopis vir sanctus accommodat, ut aperte declarant sequentia. Nec enim in Ecclesia id unquam concessum reperitur, ut Christi corpus feminæ administrarent; cum e contrario legatur prohibitum non modo in Constitutionibus apostolicis, lib. iii, c. 15 et seq., nec non lib. viii, cap. 28, verum etiam apud Epiphanium;

203 65. Simul qualis esse debeat qui Christo ministrat, ostenditur; oportet enim primo carere variarum illecebris voluptatum, vitare internum corporis animique languorem, ut corpus et sanguinem Christi ministret. Neque enim potest quisquam peccatis suis æger, minimeque sanus, immortalium sanitatum remedia ministrare. Vide quid agas, sacerdos, nec febrienti manu corpus Christi attingas. Prius curare, ut ministrare possis. Si mundos eos qui ante fuerant leprosi, Christus jubet occurrere sacerdotibus (*Luc. xvii, 14*), quanto magis mundum ipsum convenit esse sacerdotem! Non habet igitur quod moleste ferat illa vidua quod sibi non pepercerim, quando nec mihi parco.

66. Surrexit itaque Petri, inquit, socrus, et ministrabat illis (*Luc. iv, 39*). Et bene surrexit; sacramenti enim typum apostolica jam gratia ministrabat. Proprium est autem surgere Christi ministros, juxta quod scriptum est: *Surge, qui dormis, et exurge a mortuis* (*Ephes. v, 14*).

CAPUT XI.

Causis quæ pro nuptiarum iteratione afferri solent, explosis, proficitur a se non damnari secunda conjugia; quorum licet ex Apostolo incommoda percurrat, conditionem tamen affirmat approbatam in Ecclesia: quo loco hæreticos qui ea prohibebant, castigat. Cum autem diversæ diversorum sint vires, hinc factum scribit, ut non imperaretur castitas, sed suaderetur.

67. Dicimus ^d igitur nec sumptibus egere viduas, quæ donare consueverint: nec subsidio, a quibus sæpe, in periculis maximis, defensæ copiæ sunt virorum: maritalia iis quoque officia vel a generis, vel a proximis facile solere reparari: esse etiam in eas divinam misericordiam promptiorem; et ideo cum suppetere non videatur causa nubendi, studium abesse debere.

68. Quod tamen pro consilio dicimus, non pro præcepto imperamus, provocantes potius viduam, quam ligantes; neque enim prohibemus secundas nuptias, sed non suademus. Alia est enim infirmitatis contemplatio, alia gratia castitatis. Plus dico, non prohibemus secundas nuptias, sed non probamus sæpe repetitas; neque enim expedit quidquid licet: *Omnia mihi licent*, dicit Apostolus, *sed non omnia sunt utilia* (*I Cor. vi, 12*). Et vinum bibere licet, sed plurimum non decet.

Hæresi 79, atque in fine Panarii: In quibus locis diaconissarum ministerium fere in exuendis induendis, ve in baptisterio feminis totum collocatur.

^d Edit. ac mss. Tell., *Didicimus igitur; cæteri, Dicimus igitur.*

^e Sic omnes mss. præter Tell., qui et cum eo cunctæ edit. præfert: *Neque enim quidquid licet, et decet.* Quod autem nit Ambrosius nuptias sæpe repetitas a se non probari, mollius quidem loquitur quam multi alii Patres, qui ut in lib. i de Abraham, c. 4, observatum est, easdem fornicationis loco tantum non habent: attingen ipsas abs se non damnari tantquam illicitas, abunde ex hujus loci lectio arguitur.

69. Licet ergo nubere, sed pulchrius est abstinere; sunt enim vincula nuptiarum. Vultis scire quæ vincula? *Quæ sub viro est mulier, vivente viro alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir, soluta est a lege viri* (Rom. vii, 2). Probatum est igitur vinculum esse conjugium, quo mulier ligatur et solvitur. ^a Bona mutui amoris gratia, sed major est servitus. *Neque enim mulier sui corporis potestatem habet, sed vir* (I Cor. viii, 4). Et ne forte tibi non conjugii videatur ista servitus esse, sed sexus: *Similiter et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier*. Quanta igitur conjugii necessitas, quæ subicit alteri etiam fortiolem! Mutuis enim necessitatibus ab utroque servitur. Nec temperanti licet jugo subducere caput, cum alterius intemperantiæ serviendum sit. *Pretio, inquit, empti estis, nolite fieri servi hominum* (Ibid., 13). Videtis quam evidens sit conjugalis definitio servitutis. Non ego hoc dico, sed Apostolus: nec ille, sed Christus qui loquebatur in eo. Et hanc utique servitatem de bonis conjugibus definivit. Namque supra sic habes: *Sanctificatus est vir infidelis per uxorem fidelem: et sanctificata est mulier infidelis per maritum fidelem* (Ibid., 14). Et infra: *Quod si infidelis discedit, discedat. Non est servituti deditus frater aut soror in talibus* (Ibid., 15). Si igitur bonum conjugium servitus est, ^c malum conjugium quid est; quando nequeunt se invicem sanctificare, sed perdere?

70. Sed ut ad gratiam virtutis viduas adhortamur, ita etiam ad ecclesiasticam disciplinam feminas provocamus; quia Ecclesia constat ex omnibus. ^d Licet Christi grex, tamen in aliis pabulo vescitur, in aliis adhuc lacte nutritur; quibus lupi illi qui latent in vestitu ovium, sunt cavendi, abstinentiæ speciem prætendentes, provocantes autem intemperantiæ fœditatem. Etenim quia sciunt valida onera castitatis; cum ipsi ea attingere digitulis non queant, ab aliis supra modum exigunt, cum ipsi servare nec modum possint, ^e sed injusto sub fascie succumbant. Mensura enim oneris pro mensura debet esse gestantis, alioquin impositi oneris sit ruina, ubi vectoris infirmitas est; nam et infantium fauces strangulat esca robustior.

71. Et ideo sicut multitudo vectorum non paucorum viribus æstimatur; nec tamen fortioribus de aliorum infirmitate præscribitur, sed unicuique quantum oneris subire cupiat, relaxatur, manente mercedis cumulo in virtutis augmento: ita etiam feminis non laqueus injiciendus, non supra vires abs-

^a Mss. aliquot, *Bona vis amoris gratia*; nonnulli etiam, *Bonam vis habere gratiam*; melius alii et edit., *Bona mutui*, etc.

^b Rom. edit., *servituti addictus frater*.

^c Plerique mss., *malum quid est; quando nequeunt se invicem sanctificare? Sed ad Ecclesiæ disciplinam*, etc. Continuo vero post, ubi edit, omnes, *Et licet Christi grex constet ex omnibus; grex tamen in aliis*, etc.; omnes mss. exhibent eam lectionem, quæ a nobis in textum recepta est.

^d Edit., *Et licet Christi grex constet ex omnibus, grex tamen*, etc.

^e Injusto, id est, nimio et viribus majore: quæ

continentiæ gravioris vectura subeunda est: sed relinquendum ut unaquæque se pendat, non auctoritate aliqua coacta præcepti, sed incremento gratiæ provocata. Et ideo diversis virtutibus merces diversa proposita est. Nec aliud reprehenditur, ut aliud prædicetur: sed omnia prædicantur, ut quæ meliora sunt, præferantur.

205 CAPUT XII.

Nonnulla traduntur præcepti atque consilii discrimina, quæ ut adhuc innotescant manifestius, divitiis adolescentis, cujus Evangelium meminit, historia: nec non præmiorum consilii præceptisque propositorum diversitas enarratur.

72. Honorabile itaque conjugium, sed honorabilior integritas; nam *et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit: et qui non jungit, melius facit* (I Cor. vii, 38). Quod igitur bonum est, non vitandum est: quod est melius, eligendum est. Itaque non imponitur, ^f sed præponitur. Et ideo bene Apostolus dixit: *De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do* (Ibid., 25). Etenim præceptum in subditos fertur, consilium amicis datur. Ubi præceptum est, ^g ibi lex est: ubi consilium, ibi gratia est. Præceptum, ut ad naturam revocet: consilium, ut ad gratiam provocet. Et ideo lex Judæis lata est, gratia autem electioribus reservata est. Lex, ut a nature finibus culpæ studio demeantes, ad nature observantiam pænæ terrore revocaret: gratia autem, ut electos cum studio bonorum, tum propositis etiam præmiis provocaret.

73. ^h En tibi distantia præcepti atque consilii, si illum recorderis, cui in Evangelio (*Matth. xix, 13 et seq.*) ante præscribitur, ne homicidium faciat, ne adulterium admittat, ne falsum testimonium dicat; præceptum etenim ibi est, ubi est pœna peccati. At vero cum se præcepta legis memorasset implese, consilium eidem datur, ut vendat omnia, et sequatur Dominum; hæc enim non præcepto imperantur, sed pro consilio deferuntur. Duplex namque forma mandati est: una præceptiva, altera voluntaria. Unde et Dominus in alia dicit: *Non occides*, ubi præcepit; in alia: *Si vis perfectus esse, vende omnia tua*. Ergo hic liber est a præcepto, ⁱ cui defertur arbitrium.

74. Itaque qui præceptum impleverint, possunt dicere: *Servi inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus* (Luc. xvii, 10). Hoc virgo non dicit, non dicit ille qui bona sua vendidit: sed quasi reposita locutio petita est e Virgiliano illo ex iii Georg.:

Injusto sub fascie viam dum carpit, etc.

^f Mss. non pauci, *sed proponitur*. Iidem etiam infra, *ubi consilium, gratiam provocat*. Et ideo, etc. Alii vero et omnes edit, nobiscum faciunt.

^g Mss. non pauci, *ibi lex est, ubi consilium gratiam provocat*. Et ideo, etc.

^h Ita mss. nullo excepto: contra vero omnes edit., *Et ut intelligas distantiam consilii atque præcepti, illum recorderis*.

ⁱ Pauci mss., sed omnes edit., *Cujus defertur arbitrio*.

expectat præmia, sicut sanctus Apostolus qui ait : *A* *Ecce nos reliquimus omnia, et secuti sumus te, quod ergo nobis erit (Matth. xix, 27)?* Non quasi inutilis servus, quod debuit facere, ea fecisse se dixit : sed quasi utilis domino, qui commissa sibi talenta quæsitis multiplicavit usuris, mercedem fidei atque virtutis bene sibi conscius, meritorumque securus expectat. Et ideo ei cum cæteris dicitur : **206** *Vos qui secuti estis me in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et ipsi supra duodecim sedes, judicantes tribus Israel (Ibid., 28).* At vero illi qui talenta servaverat, etsi præmia, minora tamen pollicetur dicens : *Quoniam super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam (Matth. xxv, 21).* Fides igitur ex debito, misericordia in præmio. Qui bene credidit, ut ei credatur, **B** emeruit : qui bene contulit, quoniam suum non quæsit, quod cæleste est, impetravit.

CAPUT XIII.

Alludo Evangelii loco de spadonibus, eos qui vel natura vel hominum violentia tales facti sunt, non magno prope ob id laudandos : qui vero proprias manus in se converterint, damnandos ait ; hanc actionem ostendens neque utilem esse, cum mentis concupiscentiam minime auferat : neque honestam, cum certamini locum non relinquat. Solos igitur prædicandos illos qui per continentiam se ipsi vicerint : sed cogendum ad hoc neminem esse, quando nec Apostolus, nec Christus ipse præcepto constrinxerit eam virtutem ; unde intelligas non improbari matrimonii vota, sed castitatis anteferri.

75. Ideo ergo præceptum non datur, consilium datur ; præceptum enim castitatis est, consilium integritatis : *Sed non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim spadones qui de matris utero sic nati sunt (Matth. xix, 11, 12) ;* in quibus

^a Omnes edit., non virtus est castitatis. Et sunt spadones.

^b Mss. plerique, continentiae gratia, quia divini operis, etc. Sed manifesta lacuna est, cujusmodi multæ in hujus opellæ scriptis cod. antiquiorum oscitantia relictae sunt.

^c Imitatio Virgiliana ex eod. lib. iii Georg. : *Continuo culpam ferro compesce,* etc. Testatur autem hoc loco sanctus Doctor fuisse memoria sua, qui corporis motibus inhonestis non tantum oratione, jeuniis, vigiliis, verum etiam vi atque armata manu occurrendum existimarent. Epiphanius, Hær. 58, memorat frequenter auditu se accepisse Valesianos violentam hanc amputationem non in se tantum, sed et in peregrinos adhibere consuevisse. Verumtamen cum ejusdem testimonio, illi se ab Ecclesia segregaverint, nec appareat multum propagatam fuisse istam hæresim, verisimilius est quosdam e catholicis indicari ab Ambrosio ; eumque hac ipsa de causa cum illis agere benignius ; nisi quis malit id Origenis cujus scripta plurimi faciebat, honori datum. Cæterum non obscurum est crassam hanc evangelici loci, quo illi in errorem inducti fuere, interpretationem ab ipso non minus condemnatam esse quam ab aliis Patribus, puta : Basil. lib. de Virgin., Chrysost. in cap. xix sancti Matthæi, et Hieron. epist. 65. Quenam autem majorum statuta hic citentur, haud satis constat. Habemus enim hac de re inter canones apostolicos 21, 22, 23 et 24, quos Nicæni conc. ca-

naturæ necessitas, ^a non virtus est castitatis hominibus. *Et sunt spadones qui se ipsos castraverunt ;* voluntate utique, non necessitate. *Et sunt spadones qui facti sunt ab hominibus.* Et ideo magna in iis ^b continentiae gratia ; quia voluntas facit, non infirmitas continentem. Nam decet integrum divini operis servare munus. Nec illis forte parum sit lubrico corpori non teneri ; nam si erepta est subeundi istius palma certaminis, erepta etiam materia periculi : et quamvis non queunt coronari, non queunt tamen vinci. Habent alia genera virtutum, quibus commendare se debeant, si fides firma sit, proflua misericordia, aliena avaritia, frequens gratia. Sed in istis nulla culpa ; quia facti ignorantia.

76. Non eadem causa eorum, qui in se ipsos ferro utuntur, quo non imprudenter defleximus ; sunt enim qui virtutis loco ponant, ^c ferro culpam compescere. De quibus etsi nostram nolumus proferre sententiam, quamvis sint statuta **207** majorum ; considerent tamen, ^d ne quis id ad professionem infirmitatis trahat, non ad firmitatis gloriam. Ergo nemo militet, ne aliquando vincatur : nec pedis utatur obsequio, qui gradiendi periculum reformidat : nec oculi intendat officio, qui concupiscentiæ timet lapsum. Sed quid prodest carnem abscindere, cum etiam culpa sit in ipso aspectu ? *Nam et qui viderit mulierem ad concupiscendum, jam mœchatus est eam in corde suo (Matth. v, 28).* Et quæ similiter virum in concupiscentiam viderit, adulteratur. Castos ergo, non infirmos esse nos convenit : pudicos oculos **C** habere, non debiles.

77. Nemo igitur, ut plerique arbitrantur, se debet abscindere, sed magis vincere ; victores enim recipit Ecclesia, non victos. Et quid argumentis utar, cum præsto sit Apostolici forma præscripti ? Sic enim habes : ^e *Utinam et abscindantur qui volunt vos cir-*

none renovatos affirmat eruditissimus Thaumassinus Discipl. Eccl. part. 1, lib. ii, c. 8. Neque obstat quod hos canones apostolicorum temporum non esse probent nonnulli ; cum eos et Origenis exsectione posteriores, et Nic. synodo anteriores dici nihil vetet. De hoc porro ejusdem Origenis facinore præter Eusebium lib. vi, cap. 8 ; Epiphanium, Hær. 64, num. 3 ; Theodoretum lib. ii, cap. 24. Vide etiam Petri Halloix lib. iv Origen. defensionis, Huetii lib. 1 ; Origen. cap. 1, num. 13.

^d Mss. magno numero, ne quid sit ad professionem infirmitatis. Ergo nemo, etc.

^e Citatur Apostoli sensus, non verba. Sunt autem ea in græco hujusmodi, *ὄραλον καὶ ἀποκόψονταί οἱ ἀναστατούντες ὑμᾶς*, id est, *utinam abscindantur qui vos perturbant*, sicut habet Vulg. edit., sive, ut fert verbi proprietates, *qui vos ad res novas sollicitant*. Porro Ambrosiana ratiocinatio ea est : Apostolus satis demonstrat voluntariam genitalium amputationem magnum esse malum, quando eam pœnæ loco imprecatus est illis, qui circumcisionis necessitatem fidelibus imponere moliebantur. De virilium enim detractione Apostolicam illam imprecationem vulgo interpretantur veteres, ut Hieronymus, Chrysostomus, atque alii. Qui vero cum recentioribus eundem locum de separatione ab Ecclesia maluerint intelligere, ipsos Ambrosio oportet attribuire hujusmodi sensum : Si eos qui tantum pelliculam circumcidere imperabant, Apostolus optat ab Ecclesia

cumcidi (*Gal. v, 12*)! Cur enim coronæ occasio, et virtutis usus eripitur homini, qui natus ad laudem est, ad victoriam præparatus, qui potius virtute animæ castrare se possit? *Sunt enim spadones qui se ipsos castraverunt propter regnum cælorum (Math. xix, 12).*

78. Sed et hoc non omnibus imperatur, sed ab omnibus flagitatur. Etenim qui mandata dat, decretorum semper tenere debet mensuram: et qui pensa distribuit, æquitatem debet examinis reservare: *Statera enim fallax, abominatio est apud Deum (Prov. xi, 1).* Est ergo minus pondus et majus: sed utrumque non recipit Ecclesia; *Pondus enim majus et minimum, et mensuræ duplices, immunda in conspectu Domini utraque (Prov. xx, 10).* Sunt pensa quæ dividit sapientia; et ita dividit ut virtutem, viresque æstimet singulorum. Et ideo dicit: *Qui potest capere, capiat (Math. xix, 12).*

79. Scit enim creator omnium affectus esse varios singulorum; et ideo præmiis virtutem provocavit, non infirmitatem vinculis alligavit. Scit et ille gentium Doctor (*Rom. vii, 23 et seq.*), bonus morum auriga nostrorum, et quidam interiorum rector affectuum, qui de se ipso didicerat legi mentis legem corporis repugnare; eandem tamen Christi gratiæ cedere: scit, inquam, varios incursum mentium repugnare; et ideo neque in tantum adhortationem integritatis intendit, ut aboleret gratiam nuptiarum: neque ita conjugium prætulit, ut studia integritatis exstingueret. Sed a continentia persuasionem incipiens, ad incontinentiæ remedia descendit: et cum bravium supernæ vocationis fortioribus demonstrasset; deficere tamen in via neminem passus est: ita plaudens prioribus, ut non despiceret et sequentes; didicerat enim et ipse, quia Dominus Jesus aliis panem hordeaceum (*Joan. vi, 5 et seq.*), ne in via deficerent, aliis corpus suum (*Math. xxvi, 26*), ut ad regnum contenderent, ministravit.

80. Nec Dominus ipse præceptum imposuit, **208** sed voluntatem invitavit: nec Apostolus præceptum statuit, sed consilium dedit (*I Cor. vii, 25*). Sed non hoc humanum consilium, humanarum virium habere mensuram: divini munus misericordiæ constituitur in se esse collatum; ut fideliter sciret prima præferre, secunda disponere. Et ideo *Existimo*, inquit, non statuo, *sed existimo bonum esse propter instantem necessitatem (Ibid., 26).*

81. Non ergo copula nuptialis quasi culpa vitanda, sed quasi necessitatis sarcina declinanda. Lex enim astrinxit uxorem, ut in laboribus et in tristitia filios generet, et conversio ejus ad virum sit, quod ei ipse dominetur (*Gen. iii, 16*). Ergo laboribus et doloribus in generatione filiorum addicitur nuptia, non vidua:

separari; quanto magis eos qui hominem penitus evirare attentarent!

^a Edit. omnes cum Tell. ms., *perseverantem*; reliqui, *perseverantiam*. Infra vero ubi Gill. ac Rom. edit. cum mss., *non facilis comprehendi, nec fastidiosus æquari*; Amerb. atque Eras. ediderant, *non*

et dominatui viri sola subditur copulata, non virgo. Omnium autem horum virgo libera est, quæ Verbo Dei suum spondit affectum. quæ sponsum benedictionis cum facibus exspectat (*Math. xxv, 4*), bonæ lumine voluntatis accenso. Et ideo provocatur consiliis, non vinculis illigatur.

CAPUT XIV.

Esi vidua non acceperit præceptum, consilium tamen tam frequens tamque utile illam accepisse, non contemnendum non videatur. Nolle se cuiquam lequum injicere, cum Ecclesiæ ager ipso quoque dicitur conjugio: sed viduitatem quæ laudatur ab Apostolo, bonam negari nequaquam posse; unde non perfunctorie in eos agit, quorum legibus illam noverat esse proscriptam.

82. Sed nec vidua præceptum accipit, sed consilium: consilium autem non semel datum, sed sæpe repetitum. Nam et primo dixit: *Bonum est enim mulierem non tangere (I Cor. vii, 4)*; et iterum: *Volo sic omnes homines esse sicut et meipsum (Ibid., 7)*; et tertio: *Bonum est illis, si sic maneant sicut et ego (Ibid., 8)*; et quarto: *Bonum est propter instantem necessitatem (Ibid., 26)*: et hoc placere Domino, et hoc honestum esse: postremo beatorem esse in viduitate ^a perseverantiam, non tantum suo consilio, sed etiam Dei Spiritu definivit. Quenam igitur talis consilii benignitatem recuset, qui et voluntati habenas indulgeat, et id suadeat aliis quod in se expertus utile judicavit, non facilis comprehendi, nec **C** fastidiosus æquari? Quæ igitur refugiat sancta fieri corpore et spiritu; cum supra laborem sit præmium, supra usum gratia, supra opus merces?

83. Atque hoc ita dico, non ut laqueum cæteris injiciam, sed ut commissi mihi ruris operarius agrum hunc Ecclesiæ fertilem cernam, nunc integritatis flore vernantem, nunc viduitatis gravitate pollentem, nunc etiam conjugii fructibus redundantem. Nam etsi diversi, unius tamen agri fructus sunt: nec tanta hortorum lilia, quantæ aristæ segetum, ^b messium spicæ, compluriumque spatia camporum recipiendis **209** aptantur seminibus, quam redditis novales fructibus feriantur,

84. Bona ergo viduitas, quæ toties Apostolico iudicio prædicatur; hæc enim magistra fidei, magistra est castitatis. Unde et illi qui deorum suorum adulteria et probra venerantur, ^c cœlibatus et viduitatis statuere pœnas; ut æmuli criminum multarent studia virtutum: specie quidem qua fecunditatem quærent, sed studio quo propositum castitatis abolerent. Nam confectis et miles stipendiis arma deponit, et relicto officio quod gerebat, ad propria veterans rura dimittitur; ut et ipse exercitiæ laboribus vitæ

facile comprehendi, nec fastidiosus æquari.

^b Messium spicæ, reperitur in solis edit. et codice Tell.

^c Intelligit legem Juliam atque Papiam de quibus vide quid a nobis observatum est ad lib. iii in Lucam, num. 48.

requiem consequatur, et alios, spe futuræ quietis, subeundis faciat operibus promptiores. Agricola quoque maturior ^a torquendam aliis stivam committit, et juvenili gravatus opera, providentiam curæ senilis explorat: vitem facilius tondere quam premere, ut juvenescentem luxuriam reprimat, et adolescentem lasciviam falce succidat, parcorum quamdam partuum castitatem docens etiam in vitibus expetendam.

85. Similis huic vidua velut emeritis veterana stipendiis castitatis, etsi conjugii arma deponat; domus tamen totius pacem gubernat: etsi vehendis oneribus otiosa, maritandis tamen junioribus provida: ubi cultus utilior, ubi fructus uberior sit, quarum copula aptior, senili gravitate disponit. Itaque si maturioribus potius quam junioribus committitur ager, cur putes utiliore nuptam esse quam viduam? Quod si persecutores fidei, persecutores fuerunt etiam viduitatis: utique fidem sequentibus viduitas non pro supplicio fugienda est, sed tenenda pro præmio.

CAPUT XV.

Earumquæ liberorum obtundunt desiderium, tollit excusationem: sed præcipue moratur circa illas, quæ ex priori conjugio filios habent; gravem enim earum servitutem, futuras inter liberos inimicitias, raram denique inter conjuges ipsos concordiam pulchre describit: postremo ne qua Scripturæ exemplis hac in re abutatur, cavet.

86. Sed fortasse aliquibus propter suscipiendos ^C liberos conjugia iteranda videantur. Quod si Aliorum studium causa nubendi est, utique ubi est fructus filiorum, causa non suppetit. ^b Quamquam ejuſmodi consilii sit iterum experiri velle frustra tentatam fecunditatem, aut subire, quam pertuleris, orbitatem? Hæc enim iterandi causa est filios non habentibus.

87. Ergo illa quæ liberos suscepit et perdidit (cum ipsa enim major contentio, quæ spem generandi habet), illa, inquam, nonne sibi videtur, inter ipsa repetitarum lædera nuptiarum, amissorum ²¹⁰ prætexere funera filiorum? Nonne iterum passura quod repetit, et ad ipsos ^c votorum tumulos, exceptarum orbitatum imagines, lamentorum strepitus perhorrescit? Vel cum accessis funeralibus nox ducitur, ^D nonne pompæ funebriſ exsequias magis patat, quam thalamum præparari? Cur igitur, filia, dolores magis quos times, repetis; quam filios quos jam non speras,

^a Mss. complures, *torquenda aliis æstiva committit*.... vitem facilius est tondere, etc. Perperam.

^b Pauci mss., *Quamquam consilii non sit*.

^c Tell. cod. et quædam edit. Paris., *votorum tumultus*. Male. Infra autem ubi edit. eadem Paris., *accessis funeralibus*, et mss. aliquot, *funabulibus*; aptius reliqui mss. et edit., *funalibus*, id est, facibus confectis e funibus pice illitis, quibus in funeribus ut olim moris erat.

^d Plerique mss., *ut amare liberos erubescat*.... unde solet mutuos mulcere, etc. Minus commode.

A requiris? Si gravis est dolor, subterfugienda causa ejus est, non petenda.

88. Nam tibi quid consilii tribuam, quæ liberos habes? Quæ tibi causa nubendi? Forte levitatis error, et intemperantiæ usus, et saucii cogit pectoris conscientia. Sed consilium sobriis, non ebris datur; et ideo apud liberam conscientiam mihi sermo est, cui utrumque integrum est. Habeat saucia remedium, honesta consilium. Tu, inquam, filia, quid moliris? Cur hæredes quæris extraneos, cum habeas tuos? Non filios desideras, quos habes: sed servitutem, quam non habes. Hæc est enim vera servitus, in qua infractor amor, quem non defloratæ pignus virginitatis, et plena sancti pudoris et gratiæ ætas prima commendat: ubi offensa gravior, suspectior ^B insolentia, concordia infrequentior, quam non temporibus inolitus amor, non vigens annis forma conciliat. Moles: a pietas, ^d ut amare liberos metuas, aspiciere liberos erubescas; atque inde oriatur causa discordiæ, unde solet mutuos amor mulcere affectus parentum. Generare liberos vis, non fratres futuros tuorum, sed adversarios filiorum. Quid est ergo generare alios liberos, nisi spoliare quos habes liberos: quibus pariter auferuntur et pietatis officia, et compendia facultatum?

89. Lex divina cœlesti inter se conjuges auctoritate constrinxit, et difficile manet mutuos amor. Tulit enim costam de viro, et formavit feminam; ut sibi eos invicem copularet, dicens: *Et erunt duo in carne una* (*Gen. ii, 24*). Non hoc de secundis, sed primis nuptiis dixit; neque enim Eva secundum accepit virum, neque sancta Ecclesia secundum agnovit virum: *Sacramentum enim illud magnum est, in Christo et in Ecclesia* (*Ephes. v, 32*); et ideo custodiendum est. Sed neque Isaac aliam præter Rebeccam scivit uxorem (*Gen. xxiv, 67*), ^e neque Abraham patrem cum alia nisi Sara sepefivit uxore (*Gen. xxv, 40*).

90. Nam in sancta Rachel magis figura mysterii fuit, quam ordo conjugii (*Gen. xxix, 28 et seq.*). Et tamen in ea quoque habemus, quod ad primi conjugii gratiam referre possimus; si quam primo sponsam habuit, plus amavit, nec fraus exclusit affectum, nec sponsæ amorem conjugii interventus abolevit. Itaque sanctus patriarcha nos docuit, quantum deferre primis nuptiis debeamus, cum tantum primis sponsalibus ipse detulerit. Cavete igitur, filix, ne et gratiam nuptiarum tenere nequeatis, et molestias augeatis.

^e Eras. ac Gill. in textu, et cum illis Rom. edit., *neque Abraham pater aliam, nisi cum Saram; Rom., nisi Saram, sepefivit uxorem*. In marg. vero, sicut et Amerb. in textu cum mss. omnibus nostram exhibent lectionem. Quod autem pro, *in sancta Rachel*.... *in ea quoque*, etc., edit. Rom. posuit, *in sancto Jacob*.... *in eo quoque*, etc.: hoc perinde cum aliis edit., atque cum mss. omnibus pugnat. Sed tamen elliptici dictionis *Jacob*, quæ ante verbum *amavit* subintelligitur, sensum paulo obscuriorem fieri non difficiliter.